

کاوش های باستان شناسی محوطه اشکانی نيسک آباد سردشت

مرضيه عباس زاده

دانشجوی دکتری گروه باستان شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد پیشوا- ورامین

marzieh.abbaszadeh51@gmail.com

غلام شیرزاده

مدیر پایگاه ملی میراث فرهنگی بسطام

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۳)

چکیده

محوطه نيسک آباد (Nisk Abad) در فاصله ۵,۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر سردشت، ۵ کیلومتری جنوب شهر ريب و ۱ کیلومتری شمال روستای نيسک آباد در امتداد ساحل غربی رودخانه زاب کوچک قرار دارد. کاوش این محوطه در راستای برنامه عملیات نجات بخشی محوطه های تاریخی پشت سد سردشت به انجام رسید. از اهداف مهم در کاوش محوطه نيسک آباد می توان به دستیابی به اطلاعات لازم از نحوه زندگی و شیوه معیشت جوامع انسانی حاضر در منطقه و مشخص کردن وضعیت گاهنگاری نسبی دوره های تاریخی منطقه اشاره کرد. در کاوش های انجام شده در محوطه نيسک آباد شواهد مختلفی از بقایای معماری (دیواره های سنگ چین از نوع سنگ های رودخانه ای)، قطعات متعدد سفال و ابزارهای سنگی شناسایی شده است. مطالعه بقایای معماری و نمونه سفال های محوطه نيسک آباد نشان دهنده تک دوره ای بودن محوطه و سکونت کوتاه مدت گروه های انسانی در این محل بوده است. با توجه به اندک بودن سابقه مطالعات باستان شناسی منطقه در دوره اشکانی، یکی از پرسش های اساسی پژوهش حاضر، چگونگی سکونت جوامع انسانی منطقه در دوره اشکانی می باشد. در این خصوص، سفال های اشکانی محوطه علاوه بر قابل مقایسه بودن با محوطه هایی نظیر قلعه یزدگرد، قروه کردستان، محوطه های حوزه همدان، لرستان و شمال غرب ایران، دارای برخی ویژگی های بومی و محلی نیز می باشند. به نظر می رسد مطالعه، ارزیابی و بررسی داده های فرهنگی محوطه نيسک آباد بتواند در روشن تر شدن وضعیت فرهنگی دوره اشکانی در منطقه موثر باشد.

واژگان کلیدی: زاب کوچک، اشکانی، سردشت، معماری، سفال

مقدمه

مطالعات باستان شناسی حوزه شهرستان سردشت به جهت اینکه این بخش از سرزمین ایران از منظر پژوهش های باستان شناسی یکی از مناطق کمتر شناخته شده به شمار می رود، از اهمیت برخوردار است. در واقع شهرستان سردشت به دلیل نزدیکی به کشور عراق و به طور دقیق تر کردستان عراق از نظر مطالعات باستان شناسی مهم ارزیابی می شود (سلیمی و دیگران، ۱۳۹۹، ۸۵). از طرف دیگر، چشم انداز زیست محیطی شهرستان سردشت نشان می دهد که این شهرستان دارای موقعیت مساعدی از نظر شرایط زیستی برای استقرار گروه های انسانی در منطقه است. این شهرستان با توجه به موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در مسیر رشته کوه هایی زاگرس دارای سلسله کوه های متعددی است که از مهمترین ارتفاعات آن می توان به کوه هومل با ارتفاع ۲۲۷۳ متر، کوه بلفت با ارتفاع ۲۳۶۹ متر، کوه هوینه با ارتفاع ۲۲۴۸ متر، کوه سری گومه ۲۲۳۷ متر و کوه سر آلاوان با ارتفاع ۱۹۵۵ متر اشاره کرد. از طرف دیگر، جریان رودخانه های زاب کوچک، رودخانه دشت وزینه و آلاتان، رودخانه بنو خلف و وردهک و رودخانه بیروان علیا و سفلی منابع آب کافی را در دسترس مردم محلی قرار داده است (افشار سیستانی، ۱۳۸۲) (تصویر ۲). کاوش های باستان شناسی نجات بخشی پشت سد سردشت در پاییز ۱۳۹۴ با انجام کاوش در برخی از محوطه های تاریخی مهم حاشیه رودخانه زاب کوچک از جمله

تپه بالان Balan (حیدری و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۴۵)، تپه بروه Barve (شریفی، ۱۳۹۵: ۳۵۰) و تپه ملاوسو Molla vesoo (بیننده، ۱۳۹۵: ۵۶) به انجام رسید. جمع آوری اطلاعات تاریخی از لایه های فرهنگی محوطه های مورد کاوش و دستیابی به گاهنگاری تاریخی منطقه از جمله اهداف پروژه نجات بخشی به شمار می روند. در این خصوص محوطه نيسک آباد به عنوان یکی از محوطه های انتخاب شده برای کاوش، مورد حفاری قرار گرفت. در این پژوهش یافته های معماری و قطعات سفال محوطه مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. در این خصوص گونه های سفالی محوطه به منظور دستیابی به گاهنگاری نسبی با محوطه های همزمان مقایسه شده است.

روش تحقیق

جرای این پژوهش بر دو اساس مبتنی بود: مطالعات کتابخانه ای و داده های میدانی. بررسی پیشینه تحقیق و اخذ اطلاعاتی در خصوص جغرافیای منطقه مورد مطالعه با استفاده از اسناد و مدارک موجود کتابخانه ای مورد ارزیابی قرار گرفت. بخش دیگر روش تحقیق، بهره گیری از داده های فرهنگی بدست آمده از بررسی های میدانی بود. یافته های فرهنگی بدست آمده از کاوش باستان شناسی محوطه از بُعد بررسی خصوصیات مختلف سفال ها و مقایسه ویژگی آنها با مناطق دیگر و همچنین مطالعه ساختارهای

معماری محوطه در این برنامه مورد ارزیابی قرار گرفتند.

پیشینه پژوهش

شهرستان سردشت به دلیل قرار گرفتن در موقعیت مرزی استان آذربایجان غربی کمتر مورد توجه باستان شناسان قرار گرفته است. اولین اشاره به منطقه سردشت بطور ویژه منطقه زاب کوچک به بازدید ژاک دومرگان در سال ۱۸۹۰ م بر می گردد (دومرگان، ۱۳۳۹: ۴۶). بعدها بررسی های باستان شناسی مختلفی توسط افرادی نظیر: ولفرام کلایس (Kroll, 1977)، استین و اشتفان کرول (Kroll, 2005)، بهمن کارگر (۱۳۸۳)، بابک راد (پازوکی و شادمهر ۱۳۸۴)، رضا حیدری (۱۳۹۱)، علی بیننده (۱۳۸۶) و ابراهیم بدقی (۱۳۹۲) صورت گرفت. پژوهش های جدیدتر در حوضه رودخانه زاب کوچک شامل؛ تپه بالان (حیدری و دیگران، ۱۳۹۵)، بروه (Sharifi, 2020)، تپه ملاوسو (بیننده، ۱۳۹۵)، محوطه آخوران (شریفی، ۱۴۰۰) و محوطه نیسک آباد (شیرزاده و کاکا، ۱۳۹۵) می باشند. در کنار بررسی های باستان شناسی، کاوش های انگشت شماری نیز در سطح منطقه صورت گرفته است. از جمله این کاوش ها، می توان به حفاری تپه ربط توسط بهمن کارگر به مدت دو فصل (Kargar and Binandeh 2009) و رضا حیدری به مدت سه فصل (حیدری، ۱۳۸۶) اشاره کرد.

محوطه نیسک آباد

محوطه نیسک آباد تپه نسبتاً بزرگی است که بر روی برجستگی صخره ای بلندی که کاملاً مشرف بر رودخانه زاب کوچک است، واقع شده است. رودخانه زاب کوچک پس از عبور از جهات شمالی و شرقی محوطه به سمت جنوب ادامه مسیر می دهد (تصاویر ۳ و ۴). شیب محوطه در جهات شمالی و شرقی به دلیل نزدیکی آن به رودخانه زاب بسیار زیاد می باشد. امروزه جهات شمالی، جنوبی و شرقی توسط کشاورزان به باغ انگور تبدیل شده است.

توصیف ترانزیشن های کاوش شده و بقایای معماری محوطه

در محوطه نیسک آباد در مجموع تعداد چهار ترانزیشن ایجاد گردید: ترانزیشن I: با ابعاد ۴ × ۶ متر در جهت شمالی محوطه قرار دارد. در این ترانزیشن در مجموع تعداد ۱۰ کانتکست شناسایی و ثبت شد. آثار فرهنگی بدست آمده در این ترانزیشن شامل قطعات سفال، ژتون سفالی، ابزارهای سنگی شامل مشته و سنگ ساب بوده است. در کانتکست ۱۰۰۸ یک ردیف بقایای سنگچین از نوع سنگ های رودخانه ای شناسایی شد. این کانتکست در جهت شمالی ترانزیشن واقع شده و جهت آن شمال غربی جنوب شرقی است. طول این کانتکست ۲۴۰ سانتیمتر،

ترانشه ۱۲۱- سانتیمتر می باشد. ترانشه IV، این ترانشه در مرکز محوطه به ابعاد 3×6 متر و با جهت شرقی - غربی ایجاد شد. فاصله این ترانشه نسبت به ترانشه III $24/30$ متر و فاصله آن نسبت به ترانشه I 34 متر می باشد. هدف از ایجاد این ترانشه مشخص نمودن وضعیت محوطه و شناسایی لایه های فرهنگی در این بخش بود. در کاوش این ترانشه جمعا ۱۰ کانتکست مجزا به ثبت رسید. کانتکست ها شامل کانتکست (۴۰۰۱ خاک سطحی) (۴۰۰۲ قطعات سنگ)، (۴۰۰۳ قطعات سنگ) (۴۰۰۴ لایه خاکستر)، (کانتکست ۴۰۰۵ خاک رس) (۴۰۰۶ انباشت سفال)، (کانتکست ۴۰۰۷ لایه خاک رس)، (کانتکست ۴۰۰۸ قطعات سنگ)، (کانتکست ۴۰۰۹ انباشت سفال)، (کانتکست ۴۰۱۰ قطعات سنگ) هستند. نتایج کاوش در ترانشه های محوطه نشان می دهد که لایه های سکونتی محوطه از ضخامت زیادی برخوردار نیستند و به نظر می رسد در دوره اشکانی استقرار کوتاه مدتی توسط گروه های انسانی در این محل شکل گرفته است. از طرف دیگر، مطالعه ساختارهای معماری سنگی محوطه نشان می هد که این سازه ها ضخامت و گستردگی زیادی ندارند و پی سنگی دیوارها بر روی بستر صخره ای محل ایجاد شده است. قطعات سنگ به کار رفته در دیوار فضاهای مسکونی از نوع

بیشترین عرض آن ۸۶ سانتیمتر و حداکثر ضخامت آن هم ۶ سانتیمتر بود. کانتکست ۱۰۰۹ نیز یک سنگچین سنگی است که در جهت شرقی ترانشه واقع شده و از سمت شمال غربی با کانتکست ۱۰۰۸ ارتباط می یابد. طول این کانتکست ۲۰۰ سانتیمتر، بیشترین عرض آن ۱۹۵ سانتیمتر و حداکثر ضخامت آن هم ۲۸ سانتیمتر است. کاوش در این ترانشه تا عمق ۱۸۵- نسبت به نقطه ثابت اندازه گیری صورت گرفت و با رسیدن به خاک بکر عملیات کاوش متوقف گردید. ترانشه II، در ابعاد 6×5 متر در قسمت جنوب محوطه با شیب کم به سمت جنوب ایجاد شده است. در این ترانشه جمعا ۴ کانتکست شناسایی و به ثبت رسید که این کانتکست ها شامل (لایه ی خاک سطحی ۲۰۰۱) (اجاق ۲۰۰۲) (خاک داخل اجاق ۲۰۰۳) (صخره سنگی ۲۰۰۴) می باشند. عمق نهایی کاوش در این ترانشه، ۷۰- سانتی متر می باشد. ترانشه III، با ابعاد 6×6 متر در قسمت وسط محوطه بر روی یک صخره و برجستگی طبیعی که با شیب ملایم به سمت شمال امتداد دارد، ایجاد شد. در این ترانشه جمعا ۶ کانتکست به ثبت رسید. این کانتکست ها شامل (لایه خاکی سطحی ۳۰۰۱) (صخره طبیعی ۳۰۰۲) (لایه خاک ۳۰۰۳) (سنگ چین های شمالی و غربی ۳۰۰۴) (سنگ چین های شرقی ۳۰۰۵) و (لایه خاک ۳۰۰۶) می باشند. عمق نهایی این

اکثر سفال های مورد مطالعه در حرارت مناسب پخته شده اند. بیشتر سفال ها چرخ ساز بوده (۹۸,۵ درصد) اما درصد بسیار کمی نیز به روش دست (۱,۵ درصد) ساخته شدند.

اشکال سفال های معمولی

سفال های معمولی از تنوع شکلی زیادی برخوردار هستند که از جمله آنها می توان به انواع کاسه ها، پیاله ها، دیگچه ها، کوزه ها، خمره و بشقاب اشاره کرد.

۱- کاسه ها: این دسته از ظروف سفالی از جمله فراوان ترین فرم های سفالی بدست آمده در محوطه نيسک آباد هستند. از فرم های شاخص می توان به کاسه های با لبه برگشته به خارج (تصویر ۶، شماره ۹) اشاره کرد که نمونه مشابه آن در قلعه یزدگرد (محمدی فر ۱۳۸۴، لوح ۱۵، ش ۱۰، سبزی و دیگران ۱۳۹۷، شکل ۱، ش ۱۹) شناسایی شده است. از اشکال دیگر، فرم کاسه با لبه متمایل به داخل و بدنه کروی (تصویر ۶، شماره ۱۵) است که نمونه مشابه آن از لحاظ فرم از بیستون کرمانشاه (Alibaigi, 2004, Pl.3, no.4)، قروه کردستان (مافی و دیگران، ۱۳۸۸، لوح ۱۶، ش ۳) و (ارنی هرینگ، ۱۳۷۶، شکل ۱۹، ش یک) بدست آمده است. نمونه دیگر، کاسه با دهانه تنگ و بدنه اندکی متمایل به بیرون (تصویر ۹، شماره ۵۵) که فرم مشابه آن در قلعه یزدگرد (خسروزاده و دیگران

رودخانه ای و در ابعاد متوسط و کوچک هستند) تصویر ۵).

توصیف سفال های اشکانی محوطه نيسک آباد

در کاوش های باستان شناسی محوطه نيسک آباد، تعداد ۶۵ قطعه سفال به عنوان سفال شاخص انتخاب گردیدند. قطعات سفال از نظر نوع قطعه شامل لبه، بدنه، کف، دسته و درپوش هستند که مورد مطالعه قرار گرفتند. از نظر مقایسه، تعداد ۳۵ قطعه از سفال ها از نوع لبه، ۱۶ قطعه مربوط به بدنه، ۱۱ قطعه متعلق به کف، دو قطعه از نوع دسته و یک قطعه از نوع درپوش می باشند. سفال های اشکانی محوطه نيسک آباد از نظر فنی به دو گروه سفال های معمولی و جلینگی قابل تقسیم بندی هستند که در ادامه به ویژگی های آنها پرداخته می شود:

گونه سفال معمولی

نمونه سفال های معمولی از نظر کمیت بیشترین درصد سفال های اشکانی محوطه نيسک آباد را تشکیل می دهند. سفال ها در طیفی از رنگ های قهوه ای روشن، قرمز روشن، نخودی، خاکستری روشن، نارنجی و صورتی می باشند. گل سفال ها با شاموت شن ریزه و ماسه بادی استحکام بخشی شده است. از نظر درجه پخت

تخت خمیده به خارج (تصویر ۸، شماره ۳۱) با نمونه مشابه در محوطه سنگ شیر همدان (لیلا افشاری و نقشینه، ۱۳۹۳، طرح ۲، ش ۳) قابل مقایسه است. نمونه دیگر، ظرف سفالی با لبه اندکی متمایل به داخل و بدنه متورم (تصویر ۶، شماره ۱۳) که با نمونه های موجود در لرستان (سبزی و دیگران، ۱۳۹۷، شکل یک، شماره ۲۲ و پایان نامه محمدی فر، ۱۳۸۴، لوح ۱۴، شماره ۴ و هرینگ، ۱۳۷۶، شکل ۳۲، شماره ۴) قابل مقایسه است.

۴-دیگچه ها: از اشکال سفالی دیگر محوطه نیسک آباد، دیگچه ها هستند که از نظر فراوانی بعد از کاسه ها، کوزه ها و پیاله ها قرار می گیرند. شکل سفالی دیگچه با لبه گرد شده خمیده به سمت خارج (تصویر ۷، شماره ۲۱) با نمونه مشابه در سنگ شیر همدان (لیلا افشاری و نقشینه، ۱۳۹۳، طرح ۵، ش ۲ و رهبر، ۱۳۸۲، ش ۱۹، ص ۱۵۱) قابل مقایسه است.

نقوش تزئینی سفال های معمولی

برای تزئین سفال های اشکانی محوطه نیسک آباد از ۴ نقش تزئینی استفاده شده است:

۱-نقوش افزوده (طنابی شکل). این نوع نقوش بر روی بدنه بیرونی قطعات سفال ایجاد شده و یکی از نقوش اصلی ترسیم شده بر

۱۳۹۹، لوح ۳، شماره ۴) و (محمدی فر، ۱۳۸۴، لوح ۱۳، شماره ۱۰) دیده شده است.

۲-کوزه ها: کوزه ها از نظر شکلی به دو گروه گردن دار و بدون گردن قابل تقسیم بندی هستند. نمونه کوزه گردن دار با فرم لبه متمایل به بیرون (تصویر ۹، شماره ۴۷) که با قطعه سفال تپه بالان سردشت (سلیمی و دیگران، ۱۳۹۹، لوح ۳، ش ۴) قابل مقایسه است.

نمونه کوزه سفالی بدون گردن با لبه خمیده به خارج (تصویر ۷، شماره ۲۲) که قابل مقایسه با نمونه سنگ شیر همدان (لیلا افشاری و نقشینه، ۱۳۹۳، طرح ۴، ش ۴) می باشد. نمونه دیگر، کوزه بدون گردن با لبه تخت و یک برجستگی در زیر لبه (تصویر ۶، شماره ۱۲) که با گونه سفالی بدست آمده در قلعه یزدگرد) خ سرورزاده و دیگران، ۱۳۹۹، لوح یک، شماره ۶ و ارنی هرینگ، ۱۳۷۶، شکل ۱۶، شماره ۵) قابل مقایسه است. فرم دیگر، کوزه بدون گردن با لبه گرد شده خمیده به خارج (تصویر ۷، شماره ۲۳) که با نمونه سنگ شیر همدان (لیلا افشاری و نقشینه، ۱۳۹۳، طرح ۴، شماره ۲) قابل مقایسه است.

۳-پیاله ها: از دیگر اشکال سفالی قابل توجه در محوطه نیسک آباد، فرم های پیاله مانند است که نمونه های قابل مقایسه آن از استقرارهای اشکانی دیگر شناسایی شده است. پیاله با لبه

از این نوع تزئین تنها یک نمونه در میان سفال های محوطه نیسک آباد شناسایی شده است. نقوش استامپی در میان دو نقش افزوده قرار گرفته است. این نقوش بصورت دایره ای شکل، در ردیف های نسبتاً منظم و بصورت افقی بر روی بدنه بیرونی ظرف سفالی ترسیم شده اند (تصویر ۹، شماره ۵۷). این نقوش قابل مقایسه با نمونه بدست آمده از محوطه بالان سردشت (سلیمی و دیگران، ۱۳۹۹، لوح ۱۶، ش ۱) می باشد.

۴- نقش برجسته

در میان نمونه سفال های محوطه نیسک آباد یک نمونه سفال با نقش برجسته (تصویر ۷، شماره ۲۴) دیده می شود. این نقش شامل تصویر بزکوهی با شاخ های بلند، بدنی کشیده و پاهای بلند می باشد که بصورت برجسته بر روی بدنه بیرونی سفالینه ایجاد شده است.

سفال جلینگی

این گونه سفالی یکی از سفال های بسیار شاخص دوره میانه اشکانی است، ولی تاریخ ساخت آن را می توان به نیمه اول سده دوم قبل از میلاد نیز پیش برد (هرینگ ۱۳۷۶، ۱۶۶). در کاوش های محوطه نیسک آباد تعداد محدودی سفال مربوط به این گونه سفالی شناسایی شده است. رنگ سطوح داخلی و

روی سفال ها در محوطه نیسک آباد محسوب می گردد (تصویر ۶، شماره ۱۱ و تصویر ۹، شماره ۵۲). نمونه قابل مقایسه با این گروه از نقوش در پایان نامه محمدی فر (محمدی فر، ۱۳۸۴، لوح یک، ش ۹ و لوح یک، ش ۱۰) شناسایی شده است. نقوش طنابی شکل عمدتاً بر روی بدنه بیرونی سفال ها و در برخی موارد در زیر لبه آنها ایجاد شده است.

۲- نقوش کنده

یکی دیگر از نقوش ایجاد شده بر روی بدنه سفال های محوطه نیسک آباد، نقش کنده می باشد. این نقوش با استفاده از شیء نوک تیز بر بدنه بیرونی سفال ها و در داخل یک کادر مشخص و با استفاده از خطوط اریب مانند (تصویر ۶، شماره ۱۰) ایجاد شده اند. نقوش قابل مقایسه با این نوع نقش در پایان نامه محمدی فر (محمدی فر، ۱۳۸۴، لوح ۲، ش ۱۴) آورده شده است. نمونه نقش کنده دیگر، خطوط موازی و در امتداد یکدیگر در بخش میانی سفالینه ها است. عمق نقوش کنده شده کم و در حدود یک میلیمتر می باشد. نمونه دیگر، سه ردیف نقش کنده بر روی دسته ظرف سفالی می باشد که شکل تزئینی زیبایی را بوجود آورده است (تصویر ۹، شماره ۵۸).

۳- تزئین استامپی

اندکی تمایل به بیرون (تصویر ۸، شماره ۳۳) که نمونه مشابه آن در پایان نامه محمدی فر (لوح ۲۷، شماره ۲) دیده شده است. نمونه دیگر، دیگ سفالی که دارای شکستگی تند در محل اتصال بدنه به لبه است (تصویر ۹، شماره ۵۳) که نمونه مشابه آن در پایان نامه محمدی فر (لوح ۲۶، شماره ۸ و ارنی هرینگ (۱۳۷۶، شکل ۱۶، شماره ۶) مشاهده شده است. نمونه قابل مقایسه، ظرف سفالی است با دهانه باز و پهن (تصویر ۸، شماره ۳۷) که نمونه مشابه آن در پایان نامه محمدی فر (محمدی فر، ۱۳۸۴، لوح ۱۸، ش ۸) آمده است. از نمونه های دیگر، ظرف کاسه مانند (تصویر ۸، شماره ۴۰) که از نمونه های قابل مقایسه با آن می توان به (پایان نامه محمدی فر، ۱۳۸۴، لوح ۱۹، شماره ۸ و سبزی، ۱۳۹۹، شکل ۲، شماره ۵۶) اشاره کرد. در مجموع تجزیه و تحلیل گونه های سفالی بدست آمده از کاوش محوطه نيسک آباد نشان دهنده تنوع زیاد نمونه سفال های معمولی در میان سفال های محوطه می باشد. کاسه ها، پیاله ها، کوزه ها و دیگ ها از تنوع شکلی بیشتری نسبت به گونه های دیگر برخوردار می باشند. از طرف دیگر، وجود گونه های محدودی از سفال های جلینگی در میان لایه های استقرار محوطه نيسک آباد تاریخگذاری محوطه را امکان پذیرتر می سازند و بر این اساس به نظر می رسد این محوطه در

خارجی سفال ها نارنجی، قرمز و قهوه ای و رنگ خمیره سفال ها خاکستری روشن و تیره است. حرارت برای پخت سفال ها کافی بوده و بدنه سفال ها از استحکام و سختی مناسبی برخوردار هستند. شاموت سفال ها ماسه بادی و اکثر قطعات سفال از نوع ظریف هستند. تمامی سفال های مورد مطالعه چرخ ساز می باشند.

اشکال سفال های جلینگی

از اشکال شاخص و مهم ظروف سفالی جلینگی محوطه نيسک آباد می توان به کوزه گردن دار با لبه تخت و لبه برگشته به خارج که نمونه مشابه با آن در شهرستان قروه کردستان (مافی و دیگران، ۱۳۸۸، لوح ۱۳، شماره ۱) شناسایی شده است. از نمونه های بدون گردن، کوزه سفالی با لبه ضخیم خمیده به خارج می باشد که نمونه مشابه آنها در محوطه بیستون (علی بیگی، ۱۳۸۸، ش ۱۱) و سنگ شیر همدان (لیلا افشاری و نقشینه، ۱۳۹۳، طرح ۴، ش ۵) شناسایی شده است. از اشکال دیگر، انواع دیگ های سفالی هستند که می توان آنها را با موارد ذیل مقایسه نمود:

دیگ سفالی با لبه برگشته به بیرون (تصویر ۷، شماره ۱۸) که با نمونه موجود در پایان نامه محمدی فر (لوح ۲۶، شماره ۱۴) قابل مقایسه است. نمونه دیگر، دیگ سفالی با لبه ضخیم و

اوایل و اواسط دوره اشکانی در منطقه دارای سکونت بوده است.

نتیجه گیری

بررسی شرایط زیست محیطی شهرستان سردشت نشان می دهد که این شهرستان دارای موقعیت مساعدی از نظر زیست محیطی برای استقرار گروه های انسانی در منطقه است. وجود مناطق عمدتاً کوهستانی در بخش های مختلف این شهرستان، وجود جنگل های وسیع بلوط و جریان رودخانه های اصلی و فرعی از جمله رودخانه زاب کوچک از جمله دلایلی است که وجود استقرارهای مختلف انسانی را در منطقه محتمل تر می سازد. با آغاز مطالعات مربوط به ایجاد سد بر روی رودخانه زاب کوچک در حوزه شهرستان سردشت برخی از محوطه های تاریخی واقع در پشت سد در برنامه کاوش باستان شناسی قرار گرفت. در این راستا محوطه نیسک آباد نیز مورد کاوش قرار گرفت. در جریان کاوش در این محوطه تعداد چهار ترانسه ایجاد گردید. در ترانسه های ۱، ۲ و ۳ عملیات کاوش تا سطح خاک بکر به انجام رسید. در این ترانسه ها بخصوص در ترانسه ۳ آثار دیوارهای سنگی بدست آمد که البته ساختارهای قوی و منسجمی نداشتند اما فرم دیوار فضاهای معماری را داشتند و به نظر می رسد، استقراری که در این ترانسه صورت گرفته بصورت موقت و گذرا

بوده است. کاوش در ترانسه ۴ به دلیل وضعیت نامساعد جوی به خاک بکر نرسید. در این ترانسه آثاری از دیواره های سنگی و انباشت متراکم خمره های سفالی بصورت شکسته و خرد شده بدست آمد. به نظر می رسد، فضاهای معماری واقع در این ترانسه به عنوان انباری مورد استفاده بوده است. از طرف دیگر، مطالعات مقدماتی صورت گرفته بر روی نمونه سفال های محوطه نیسک آباد، نشان می دهد که در دوره اشکانی (اوایل و اواسط این دوره) مردم ساکن در محل از نمونه سفال های معمولی بیشتر از گونه های دیگر سفال استفاده می کردند. از نظر شکل و فرم شباهت های مختلفی میان سفال های بدست آمده از این محوطه با استقرارهای واقع در شمال غربی، غرب، جنوب غرب و زاگرس مرکزی ایران وجود دارد. این مساله نشان دهنده همگونی و ارتباط فرهنگی میان این محوطه با محوطه های همزمان در مناطق پیشگفته دارد. از نظر شکل سفال، کاسه ها و پیاله ها بیشترین فراوانی در تعداد نمونه سفال های محوطه را به خود اختصاص می دهند. در این میان تعداد سفال های لعابدار در محوطه بندرت و اندک است. قطعات سفال های جلینگی از نظر فرم و شکل با نمونه سفال های محوطه های اشکانی غرب ایران دارای تشابه می باشند که این مساله نشان دهنده همگونی فرهنگی است. در این میان نکته حائز اهمیت

-ببیننده، علی، (۱۳۸۶)، بررسی باستان شناسی حوضه رودخانه زاب کوچک، پایان نامه کارشناسی ارشد باستان شناسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران (منتشر نشده).

-ببیننده، علی، (۱۳۹۵)، کاوش نجات بخشی محوطه ملاوسو در حوضه رودخانه زاب کوچک، گزارش های پانزدهمین گردهمایی سالانه باستان شناسی ایران، به کوشش حمیده چوبک، تهران، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۶۲-۵۵.

-پازوکی، ناصر، عبدالکریم، شادمهر، (۱۳۸۴)، آثار ثبت شده ایران در فهرست آثار ملی، تهران، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.

-حیدری، رضا، (۱۳۸۶)، نتایج دومین فصل پژوهش های باستان شناختی در محوطه باستانی ربط سردشت آبان و دی ۱۳۸۵، مجموعه مقالات دومین گردهمایی سالانه باستان شناسی ایران، گزارش های باستان شناسی، ۷، جلد اول، تهران، پژوهشگاه باستان شناسی، صص: ۲۰۱-۲۳۰.

-حیدری، رضا، (۱۳۹۱)، بررسی باستان شناسی زاب کوچک، چکیده مقاله های یازدهمین گردهمایی سالانه باستان شناسی ایران، تهران، پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

دیگر، وجود تفاوت ها و تمایزات مختلف میان اشکال سفال های محوطه نيسک آباد با محوطه های همزمان دیگر می باشد. کیفیت رنگ، نوع شاموت، اشکال جدید سفالی، نوع پوشش و همچنین وجود سنگ ریزه در میان خمیره سفال ها نشان دهنده محلی بودن سفال های محوطه می باشد. به نظر می رسد وجود سنگ ریزه در خمیره سفال ها به دلیل نبود خاک رس مناسب در محل و در دسترس نبودن آن برای سفالگر محوطه باشد.

منابع

-افشار سیستانی، ایرج، (۱۳۸۲)، نگاهی به آذربایجان غربی، جلد یک، تهران، انتشارات ناامن الاثمه.

-افشاری، لایلا و نقشینه، امیر صادق، (۱۳۹۳)، توصیف، طبقه بندی و تحلیل گونه شناختی سفال دوره اشکانی گورستان سنگ شیر همدان، پژوهش های باستان شناسی ایران، شماره هفت، دوره چهارم، پاییز و زمستان، صص: ۱۳۲-۱۱۳.

-بداتی، ابراهیم، (۱۳۹۲)، بررسی باستان شناسی شهرستان سردشت، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی آذربایجان غربی (منتشر نشده).

شناسی شوش، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور.

- رهبر، مهدی، (۱۳۸۲)، سومین فصل کاوش های باستان شناسی خورهه، تهران، معاونت پژوهش سازمان میراث فرهنگی کشور.

- سبزی، موسی، هژبری نوبری، علیرضا، همتی از ندریانی، اسماعیل، (۱۳۹۷)، محوطه ها و استقرارهای پارتنی شمال و شمال غربی استان لرستان، مجله پژوهش های باستان شناسی ایران دانشگاه بوعلی سینا همدان، شماره ۱۸، دوره هشتم، پاییز، صص: ۸۳-۱۰۲.

- سلیمی، صلاح، حیدری، رضا و فلاحیان، یوسف، (۱۳۹۵)، معرفی، توصیف و طبقه بندی سفال های اشکانی فصل اول کاوش تپه بالان سردشت، مجله مطالعات باستان شناسی، دوره ۱۲، شماره ۲، تابستان، صص: ۸۴-۱۰۶.

- شیرزاده، غلام، کاکا، غفور، (۱۳۹۵)، کاوش نجات بخشی محوطه و قبرستان نيسک آباد سردشت، گزارش های پانزدهمین گردهمایی سالانه باستان شناسی ایران، به کوشش حمیده چوبک، تهران، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۳۶۵-۳۵۶.

- شریفی، مهناز، (۱۳۹۵)، کاوش نجات بخشی تپه بروه شهرستان سردشت استان آذربایجان غربی، گزارش های پانزدهمین گردهمایی

- حیدری، رضا، فلاحیان، یوسف، سلیمی، صلاح، (۱۳۹۵)، فصل اول کاوش نجات بخشی تپه بالان سردشت، گزارش های پانزدهمین گردهمایی سالانه باستان شناسی ایران، به کوشش حمیده چوبک، تهران، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۱۴۳-۱۵۵.

- خسروزاده، علیرضا و عالی، ابوالفضل، (۱۳۸۳)، تو صیف، طبقه بندی و گونه شناختی سفال های دوران اشکانی و ساسانی منطقه ماه نشان (زنجان)، مجموعه همایش بین المللی باستان شناسی ایران، حوزه شمال غرب به کوشش مسعود آذرنوش، صص: ۴۵-۷۰.

- خسروزاده، علیرضا، نوروززاده چگینی، ناصر و نظری، سامر، (۱۳۹۹)، توصیف، طبقه بندی، و گونه شناسی سفال های اشکانی به دست آمده از دور دوم کاوش های قلعه یزدگرد، مجله مطالعات باستان شناسی، دوره ۱۲، شماره یک، بهار، صص: ۱۱۸-۱۳۷.

- دمورگان، ژاک، (۱۳۳۹)، جغرافیای غرب ایران، ترجمه کاظم ودیعی، جلد دوم، تبریز، چاپخانه شفق.

- رهبر، مهدی، (۱۳۷۷)، گزارش حفریات باستان شناسی منطقه شوشتر، آرامگاه های الیمایی، مجموعه مقالات اولین همایش باستان

-محمدی فر، یعقوب، (۱۳۸۴)، بررسی و تحلیل آثار و استقرارهای اشکانی در زاگرس مرکزی، پایان نامه دوره دکتری به راهنمایی دکتر محمد رحیم صراف، دانشگاه تربیت مدرس تهران (منتشر نشده).

-محمدی فر، یعقوب، بابامیر ساطحی، سعید و موچشی، امیر ساعد، (۱۳۹۸)، تو صیف، طبقه بندی و گونه شناسی سفال اشکانی تپه پیردو شان سنندج، نشریه جستارهای باستان شناسی ایران پیش از اسلام، جلد ۴، شماره ۲، پیاپی ۸، پاییز و زمستان، صص: ۱۲۹-۱۴۵.

-هرینگ، ارنی، (۱۳۷۶)، سفال ایران در دوره اشکانی، ترجمه حمیده چوبک، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور.

-Kargar, B & Ali, B., (2009), A preliminary report of excavation at rabat tepe, Northwestern Iran, *Iranica Antiqua*, Vol XLIV, 113-129.

-Kliess, W, (1977), *Altewege in west Iran*, AMI. Band 10.137-151.

-Kroll, S, (2005), the southern Urmia basin in the early Iron Age, *Iranica Antiqua*, Vol.XL: 65-85.

-Sharifi, M, 2020 *Excavations at Barveh Tepe: New Insights into the Early Bronze Age in Northwest Iran, near eastern studies*, no 79(2):287-303.

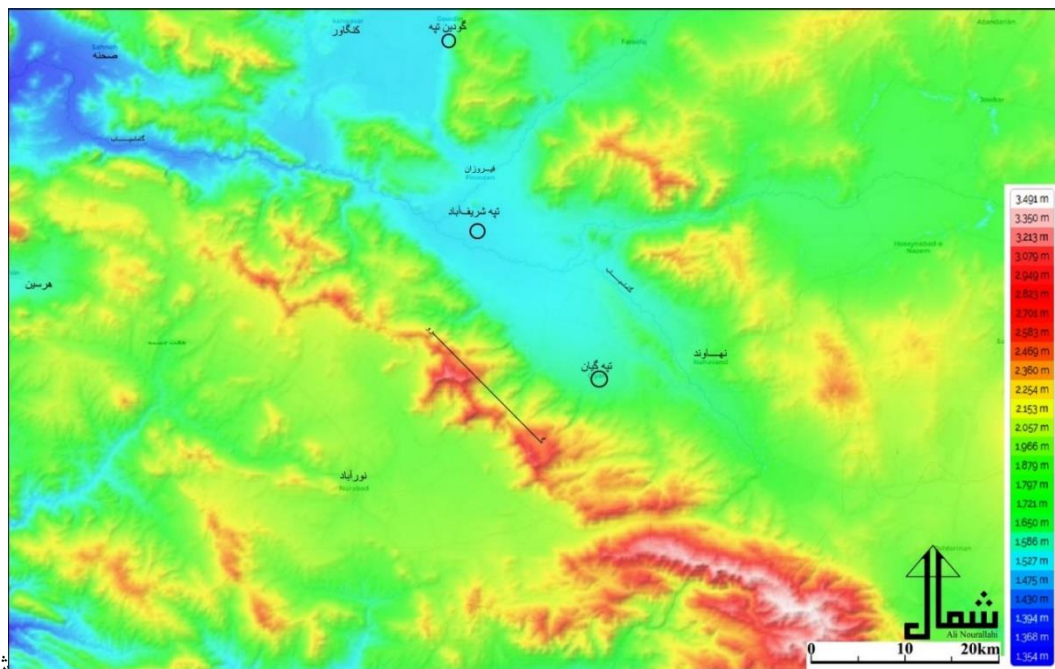
سالانه باستان شناسی ایران، به کوشش حمیده چوبک، تهران، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۳۵۰-۳۵۵.

- شریفی، مهناز، (۱۴۰۰)، شواهد عصر مفرغ جدید (۱۴۵۰-۱۲۵۰ پ.م) حوضه زاب بر اساس کاوش های باستان شناسی تپه آخوران، مجله مطالعات باستان شناسی پارسه، سال پنجم، شماره ۱۵، تهران، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۹۵-۱۱۴.

-علی بیگی، سجاده، (۱۳۸۸)، گزارش پژوهش های باستان شناختی در محوطه پارتی بیستون، آرشیو پژوهشگده باستان شناسی (منتشر نشده).

-کارگر، بهمن، (۱۳۸۳)، قلیچی، زیرتو مرکز مانا ۱۳۸۱ - ۱۳۷۸، مجموع مقالات همایش بین المللی باستان شناسی ایران حوزه شمال غرب ایران، تهران، انتشارات پژوهشگده باستان شناسی، صص: ۲۴۶ - ۲۲۹.

-مافی، بهنیا، علی و بهرام زاده، محمد، (۱۳۸۸)، تو صیف، طبقه بندی و گونه شناسی سفال دوره اشکانی شهرستان قروه (کردستان)، مجله پیام باستان شناسی، سال ششم، شماره دوازدهم، صص: ۳۸-۶۳.

شکل

شماره ۱: دشت نهاوند و ارتفاعات آن و موقعیت تپه شریف آباد (تنظیم ع. نوراللهی).

شکل شماره ۲ الف: چشم انداز محوطه شریف آباد (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۲ب: محوطه شریف آباد، آثار روستای قدیم (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۲ج: چشم انداز محوطه شریف آباد، روستا، کانال های آبرسانی و محیط پیرامون (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۳: نمای غربی شریف آباد A، محل برداشت خاک آن توسط کشاورزان (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۴: نمای ضلع جنوبی و آثار حفاری قاچاق (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۵: نمای کلی ضلع جنوبی و کانال آبرسانی(ع. نوراللهی).

شکل شماره ۶: نمای کلی محوطه و آثار جای خاک برداشت شده و بناهای خشتی روستای قدیم شریف آباد(ع. نوراللهی).

شکل شماره ۷: نمایی از سطح فوقانی و چشم انداز شرق آن (ع. نوراللهی).

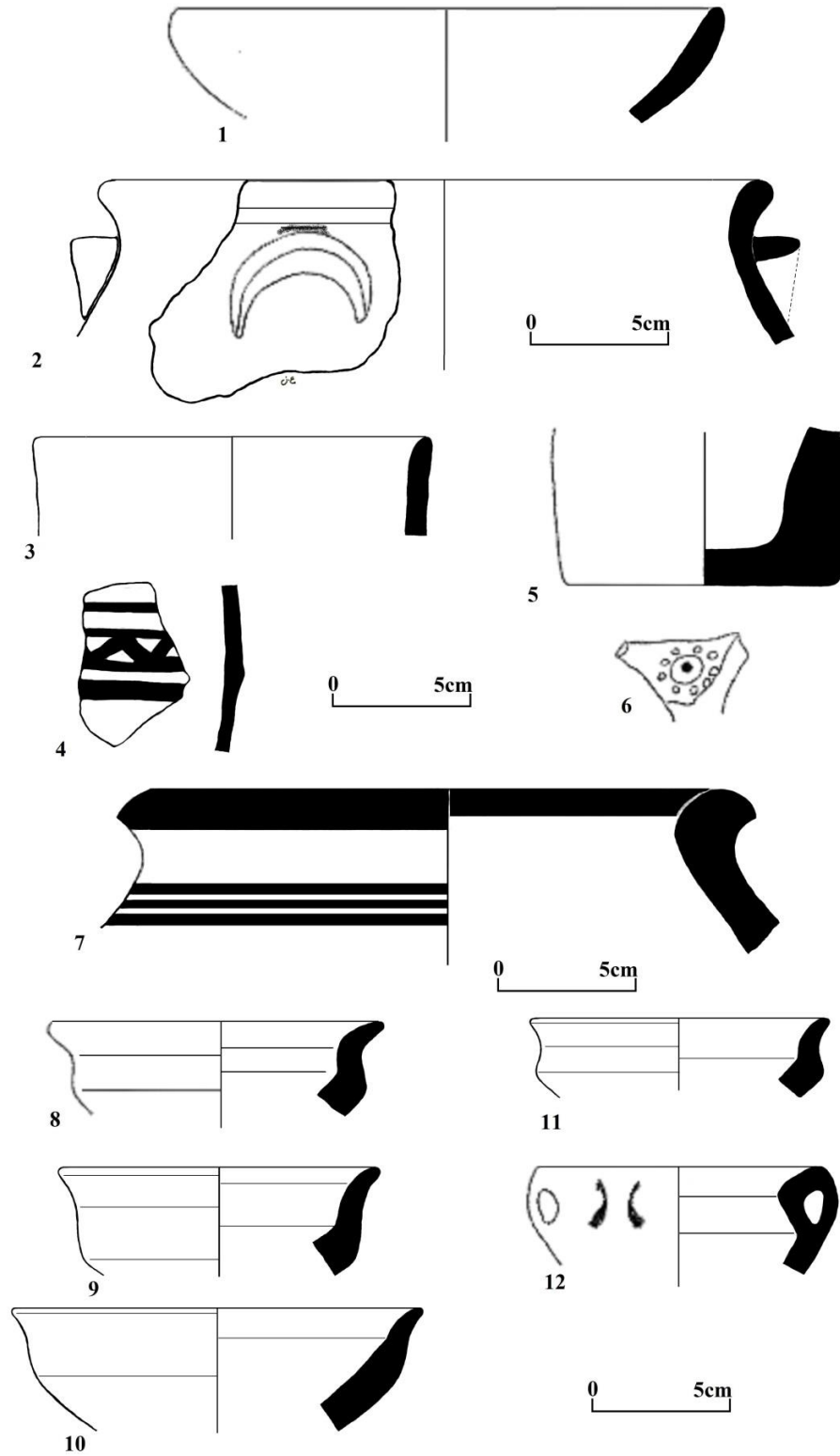
شکل شماره ۸: نمای شرقی محوطه و خانه های امروزی روستا در دامنه شرقی آن (ع. نوراللهی).

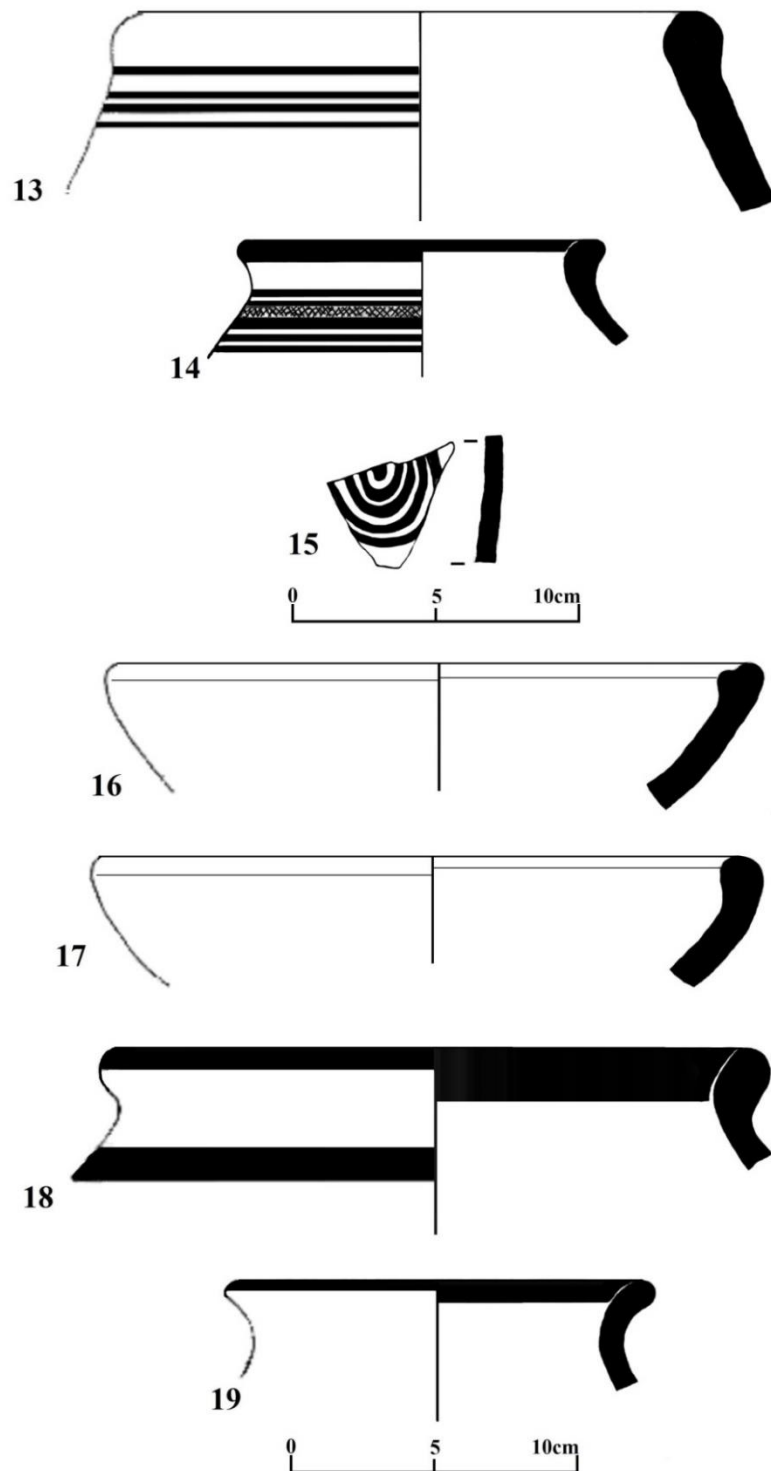
شکل شماره ۹: برداشت خاک توسط کشاورزان و چشم انداز جنوب محوطه (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۱۰: نمای شمالی محوطه و آثار منازل روستای قدیم و کوه گرو (ع. نوراللهی).

شکل شماره ۱۱: طرح سفال های سطحی بخش شریف آباد A (طراحی ع. نوراللهی).

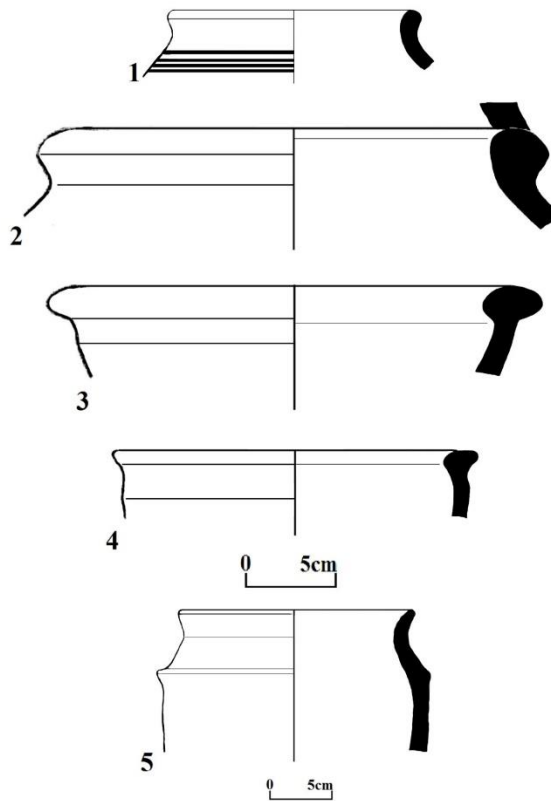

شکل شماره ۱۱: طرح سفال های سطحی بخش شریف آباد A (طراحی ع. نوراللهی).

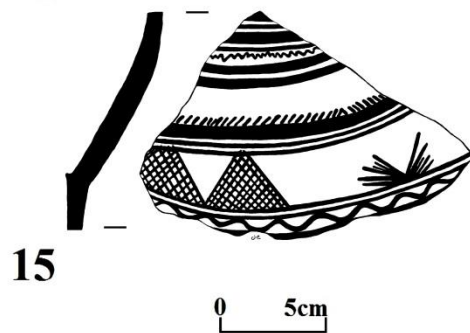
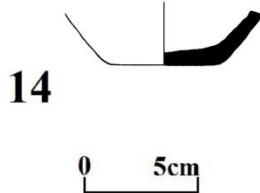
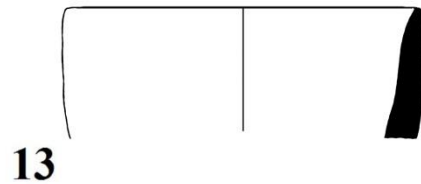
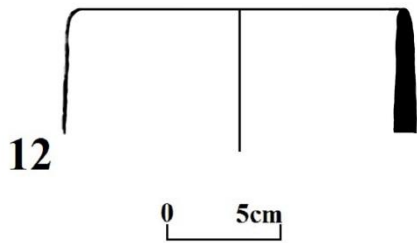
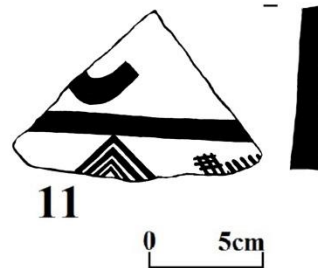
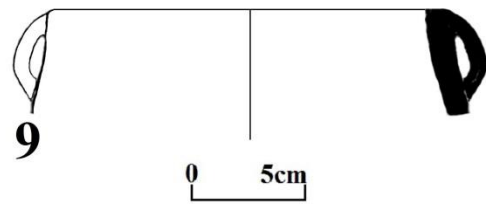
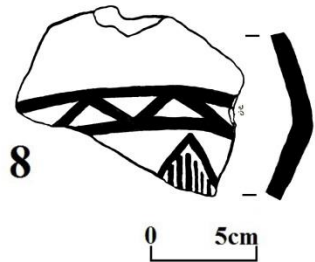
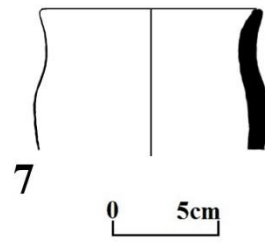
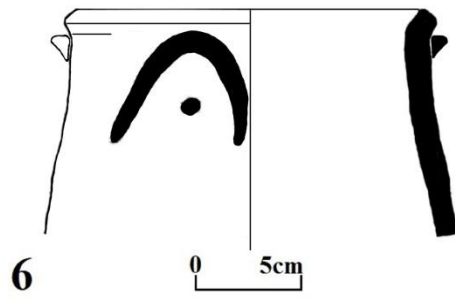
جدول شماره ۲: شرح سفال های شریف آباد A

شماره	نام محوطه	توضیحات (خمیره، تمپر، شیوه ساخت، حرارت، ضخامت،.....)	گاهنگاری
۱	شریف آباد A	نخودی- ماسه نرم - چرخ ساز- حرارت کافی- ساده - متوسط - لبه	گودین II
۲	شریف آباد A	نخودی- شن و ماسه نرم - چرخ ساز - حرارت کافی- ساده- ظریف - لبه(آشپزخانه ای)	گودین III6
۳	شریف آباد A	نخودی- ماسه نرم - چرخ ساز - حرارت کافی - ساده - ظریف - لبه	گودین II
۴	شریف آباد A	کرم- ماسه نرم- چرخ ساز- حرارت کافی- منقوش (نقوش هندسی به رنگ سیاه)- ظریف- بدنه	گودین III4-6
۵	شریف آباد A	نخودی- شن و ماسه نرم - چرخ ساز- حرارت کافی- ساده-خشن- کفه	گودین III4
۶	شریف آباد A	نخودی- ماسه نرم - چرخ ساز - حرارت کافی - ساده - متوسط - دسته	اسلامی
۷	شریف آباد A	نخودی- شن و ماسه نرم - چرخ ساز - حرارت کافی منقوش - خشن - لبه	گودین III4-6
۸	شریف آباد A	خاکستری ماسه نرم -- چرخ ساز حرارت زیاد - ساده - متوسط	گودین IV
۹	شریف آباد A	خاکستری - ماسه نرم- چرخ ساز - حرارت زیاد- ساده - متوسط	گودین IV
۱۰	شریف آباد A	خاکستری - ماسه نرم- چرخ ساز - حرارت زیاد ساده - متوسط	گودین IV
۱۱	شریف آباد A	خاکستری- ماسه نرم-چرخ ساز - حرارت زیاد- ساده - متوسط	گودین IV
۱۲	شریف آباد A	نخودی- شن دانه درشت-چرخ ساز-حرارت-کافی ساده- متوسط- لبه دسته دار	گودین IV
۱۳	شریف آباد A	نخودی- ماسه نرم- چرخساز- حرارت کافی- منقوش با نقش کنده-ظریف- لبه	گودین III2-6

گودین III2	نخودی- ماسه نرم-چرخساز-حرارت کافی-منقوش ظریف- لبه	شریف آباد A	۱۴
گودین III2-6	کرم- ماسه نرم - چرخساز- حرارت کافی منقوش - متوسط-بدنه	شریف آباد A	۱۵
گودین II	نخودی- ماسه نرم- چرخساز - حرارت کافی- ساده - متوسط- لبه	شریف آباد A	۱۶
گودین II	کرم - ماسه نرم- چرخ ساز -حرارت کافی- ساده - متوسط ، لبه	شریف آباد A	۱۷
گودین III2-6	کرم- ماسه نرم - چرخساز- حرارت کافی- منقوش ظریف-لبه	شریف آباد A	۱۸
گودین III2-6	نخودی- ماسه نرم - چرخساز-حرارت کافی- منقوش- متوسط - لبه	شریف آباد A	۱۹

شکل شماره ۱۲: طرح سفال های سطحی بنخش شریف آباد B (طراحی ع. نوراللهی).

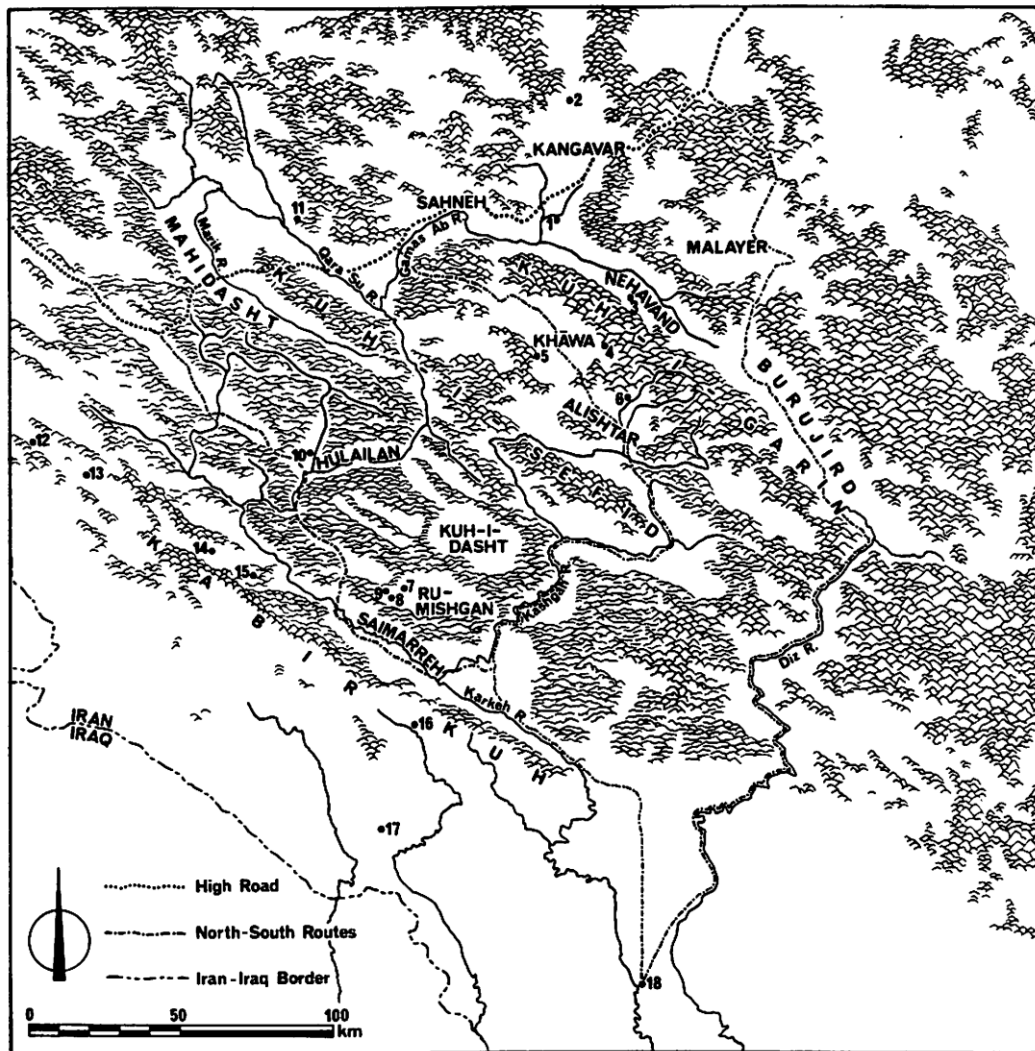
شکل شماره ۱۲: طرح سفال های سطحی بخش شریف آباد B (طراحی ع. نوراللهی).

جدول شماره ۳: شرح سفال‌های تپه شریف‌آباد B

شماره	نام محوطه	توضیحات ((خمیره، تمپر، شیوه ساخت، حرارت، ضخامت،.....))	گاهنگاری
۱	شریف آباد B	نخودی- ماسه با ذرات آهک -چرخساز -حرارت کافی- لعاب گلی- منقوش- ظریف- لبه	گودین III4-6
۲	شریف آباد B	آجری- خرده سفال با ذرات آهک- چرخساز -حرارت کافی- لعاب گلی- منقوش- متوسط -لبه	گودین III4-6
۳	شریف آباد B	نخودی- ماسه نرم- چرخساز -حرارت کافی- ساده -متوسط -لبه	دوران تاریخی
۴	شریف آباد B	نخودی- ماسه، ذرات آهک - چرخساز -حرارت ناکافی- لعاب گلی-ساده-ظریف-لبه	دوران تاریخی
۵	شریف آباد B	آجری- خرده سفال با ذرات آهک-چرخساز-حرارت کافی- لعاب گلی -ساده-متوسط-لبه	گودین II
۶	شریف آباد B	آجری-ماسه نرم- چرخساز -حرارت کافی- لعاب گلی- منقوش) نقش افزوده) - ظریف-لبه	گودین III4-6
۷	شریف آباد B	آجری- خرده سفال با کانی- چرخساز -حرارت کافی دودزده لعاب گلی -ساده- ظریف-لبه(آشپزخانه ای)	دوران تاریخی
۸	شریف آباد B	نخودی-ماسه با ذرات آهک وکانی- چرخساز- حرارت ناکافی- لعاب گلی -منقوش- ظریف-بدنه	گودین III4-6
۹	شریف آباد B	قرمز براق -ماسه نرم -چرخساز-حرارت کافی-ساده-متوسط -لبه با دسته	گودین III4-6
۱۰	شریف آباد B	قرمز براق- ماسه نرم- چرخ ساز -حرارت کافی- ساده- ظریف- لبه	گودین III4-6
۱۱	شریف آباد B	نخودی- کانی و ماسه نرم- چرخساز-حرارت کافی- منقوش- متوسط -بدنه	گودین III4-6
۱۲	شریف آباد B	قرمز براق -کانی و ماسه نرم-چرخساز -حرارت کافی- ساده- ظریف-لبه	گودین III4-6
۱۳	شریف آباد B	قرمز براق -ماسه نرم -چرخساز -حرارت ناکافی-ساده-متوسط-لبه	گودین III4-6

گودین III4-6	نخودی-کانی و ذرات میکا-چرخساز-حرارت کافی- ساده- ظریف- کفه	شریف آباد B	۱۴
گودین III4-6	نخودی- ماسه نرم- چرخساز-حرارت کافی- لعاب گلی- منقوش (نقوش هندسی به رنگ قهوه ای)- ظریف- بدنه	شریف آباد B	۱۵

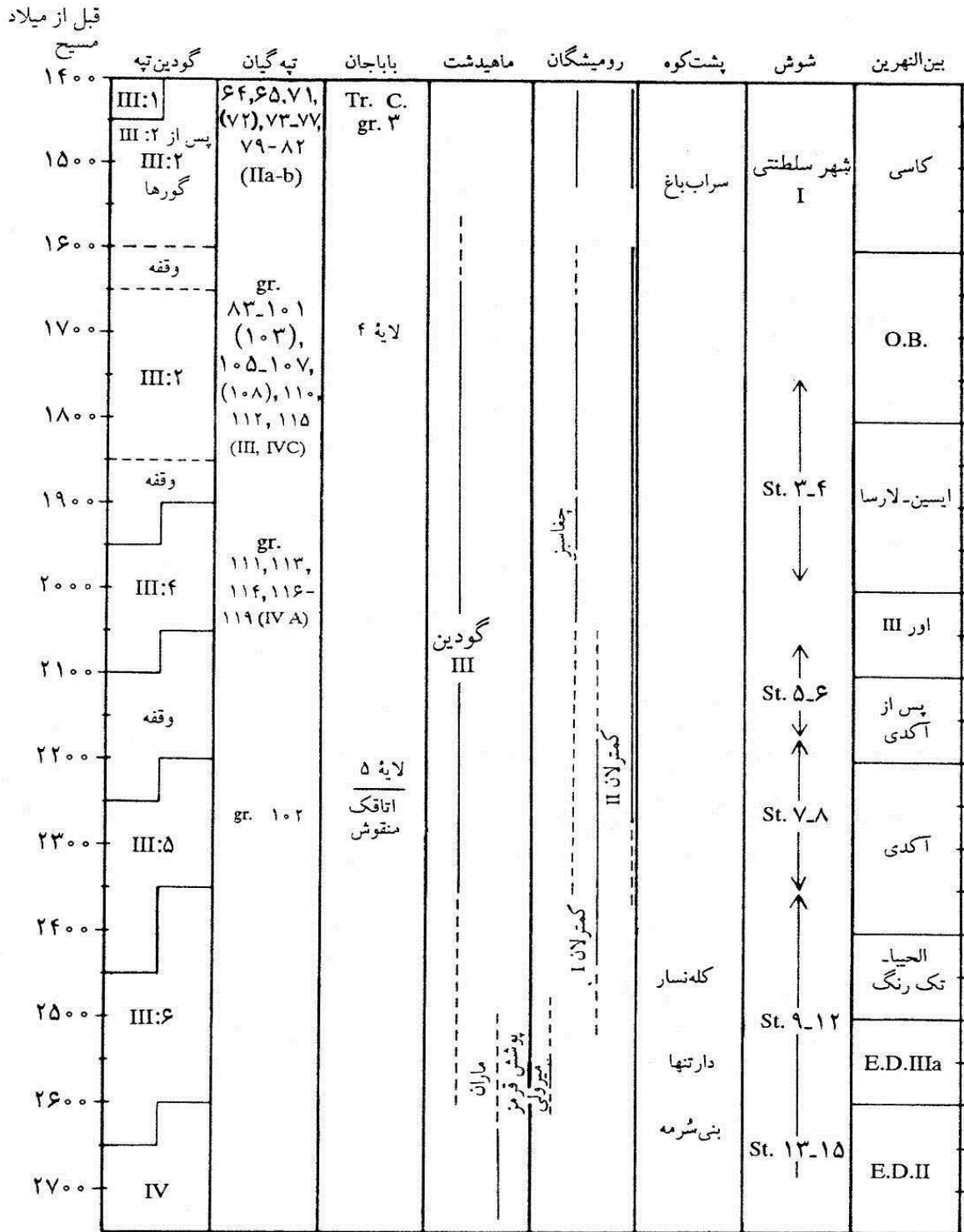

SITES IN CENTRAL WESTERN IRAN ca. 2600 - 1500 B.C.

1. GODIN TEPE	2. BAD KHOREH	3. TEPE GIYAN	4. TEPE JAMSHIDI	5. BABA JAN
6. GIRAIRAN	7. KAMTARLAN	8. CHIGHA SABZ	9. MIRVALI	10. TEPE GURAN
11. CHOCHA MARAN	12. KALLEH NISAR	13. BANI SURMAH	14. MIR KHAIR	15. DAR TANHA
16. QABR NAHI	17. TEPE ALIABAD	18. SUSA		

شکل شماره ۱۳: محوطه‌های عصر مفرغ زاگرس مرکزی (گودین III) (Henrickson, 1984).

جدول شماره ۱۵: گاهنگاری غرب مرکزی ایران در سال‌های بین ۲۶۰۰-۱۴۰۰ پ.م. (هنریکسون ۱۳۸۱: شکل ۶۴)